

Změna je život – ale jaký?

Radim Marada

...představoval jsem si, jak se připojuje k bandám tuláků, které jsem poté stále častěji vídal potloukat se Evropou: byli to falešní mniši, šarlatáni, podvodníci, šejdiři, trhani a otrhanci, malomocní a mrzáci, vaganti, potulní zpěváci, klerikové bez domova, falešní hráči karet, kejklíři, zmrzačení žoldněři, bludní Židé, zlomení uprchlíci ze zajetí nevěřících, šílenci, psanci, zločinci s ufezanýma ušima, sodomité a mezi nimi potulní řemeslníci, tkalci, kotláři, stolaři, brusiči, vyplétači, zedníci, taškáři, darebáci, povaleči, holomci, pleticháři, násilníci, vagabundi, pobudové, svatokupečtí kanovníci a kněží a skořápkáři a lidé zneužívající důvěry jiných, padělatelé bul a papežských pečeti, prodavači odpustků, falešní ochrnutí, kteří si lehali před dveře kostelů, uprchlí řeholníci, prodavači relikvií, udělovači odpustků, hadači a chiromani, zázrační uzdravovatelé, falešní žebráci a smilníci všeho druhu...

(Adson, dobový průvodce příběhem románu *Jméno růže*, roku 1327;
Umberto Eco: *Jméno růže*. Praha: Odeon, 1988, s. 180)

V pevném stádiu moderní éry zůstávaly nomádské zvyky v nelibosti. Občanství šlo ruku v ruce s usídlením, a absence trvalé adresy a státní příslušnosti znamenala vyloučení ze společenství založeného na dodržování zákonů a chráněného zákony (...). Éra bezpodmínečné nadřazenosti usazenosti nad nomádstvím a nadvlády usazených nad pohyblivými spěje celkem vzato rychle ke svému konci. Jsme svědky odvety nomádství nad principem teritoriality a usídlení. V tekutém stádiu modernity je usazená většina ovládána nomádskou a exteritoriální elitou.

(Zygmunt Bauman. *Liquid Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press, 2000, s. 13)

„Fly Emirates“, vyzývá arabská letecká společnost ke globálnímu pohybu nejen Baumanovy exteritoriální elity, politiky, celebrity a byznysmeny, nýbrž také turisty, příbuzné, přátele, novodobé dobrodruhy – mimo jiné i na dresu fotbalisty Didiera Drogyby, hráče Chelsea London a reprezentanta Pobřeží slonoviny. Jeho fotografie se neobjevuje na obálce tohoto vydání *Sociálních studií* náhodou nebo z pouhé náklonnosti k Drogybově současnému klubu. Je tam především proto, že symbolizuje mnohé z toho, co nás přivedlo na myšlenku zaměřit se tentokrát na jednu podstatnou charakteristiku života a zkušenosti v současném světě: na imperativ pohybu.

Nejde přitom jen o sport (a už vůbec ne pouze o vrcholový sport), třebaže tělesný pohyb je nám dnes neodbytně doporučován a vnucován různými expertními systémy – od lékařů po tvůrce životních stylů – coby správná cesta k regeneraci pracovní síly, dosažení tělesného a duševního zdraví, atraktivního těla a snad i dlouhověkosti. Apelují na naši touhu po výkonu, na náš narcismus a strach ze stárnutí, tj. na vlastnosti či sklony, jež lze v posledních desetiletích stále zřetelněji diagnostikovat v naší kultuře a v psychologických typech, které ji reprezentují. A nejde ani pouze o každodenní přemísťování mezi domovem, pracovištěm, nákupním střediskem a oním fitness centrem či tenisovým kurtem – o pohyb, pro nějž se našlo slovo „auto-mobilita“ a který má co dělat stejně tak s naším způsobem života jako s urbanistickým rozvojem prostředí, v němž žijeme.

Didier Drogba, dnes světová sportovní celebrita nejvyššího ranku, přijel poprvé z rodného Pobřeží slonoviny do Francie v roce 1983, ve svých pěti letech. Tři roky zde následně žil se svým strýcem, profesionálním fotbalistou. Podruhé se vrátil za svým strýcem v jedenácti, a když mu bylo třináct, přestěhovali se do Francie i jeho rodiče. V devatenácti letech se začal živit fotbalem, nejdříve v Le Mans, potom v Guingamp a v Marseille. Od roku 2004 hraje v Londýně za Chelsea: klub, který vlastní Rus, podporují jej asijské sponzoři, v základním dvaadvacetičlenném kádru má hráče z dvanácti zemí a trenér anglického původu zde působil naposledy před více než deseti lety. Vedle profesionálního fotbalu není mnoho dalších oblastí, kde se s takovou intenzitou protínají a koncentrují globální trajektorie profesních migrantů, kapitálu a národních či etnických identit.

Na Drogbově případu se však ukazuje ještě jedna rovina života v pohybu, charakteristická pro pozdně moderní životní podmínky: změna zaměstnavatele se posouvá od výjimky spíše k pravidlu. U sportovce Drogbova kalibru dnes již nepřekvapí, že v osmadvaceti letech má za sebou působení ve čtyřech různých fotbalových klubech. Ve srovnání s mnoha jeho kolegy je to ještě relativně nízký počet. Patří již do generace fotbalistů z profese, u nichž se očekává, že se během kariéry budou přesouvat z místa na místo. Jen některé z dnešních fotbalových hvězd si budeme za dvacet třicet let pamatovat neoddělitelně od dresu jednoho klubu, což bylo spíše pravidlem ještě u hráčů doby Pelého, Bobbyho Charltona nebo Franze Beckenbauera.

V tomto ohledu je sílicí mobilita vrcholových sportovců součástí daleko širšího trendu: opakovaná změna zaměstnavatele, často doprovázená změnou bydliště, se v posledních desetiletích stává součástí běžné zkušenosti rostoucího podílu populace. Z jedné strany se taková mobilita ukazuje jako podmínka hospodářské prosperity (z hlediska systému) a sociálně-ekonomické integrace (z hlediska aktérů). Z druhé strany ji lze vidět jako symptom nestabilního prostředí a oslabování vazeb loajality, jež sociálně-ekonomickou integraci podmiňují. Vztah loajality mezi zaměstnanci a zaměstnavateli se však zatím nestává zcela neznámou zkušeností. Spíše proměňuje svou povahu: loajalita se očekává „zde a nyní“, nezahrnuje již ale zpravidla požadavek věrnosti na celý kariéerní život. Jak by mohla, když stále méně zaměstnavatelů je schopno či ochotno nabídnout záruku trvalejšího zaměstnání – a trvalejší zaměstnání je stále méně zárukou kariéerního postupu. A pokud takový příslib obsahuje, jeho tempo se zdá příliš pomalé v době rychlých vzestupů těch šťastnějších, vypočítavějších či pracovitějších. Málokomu se chce čekat patnáct či dvacet let na první povýšení v prostředí, které je samo o sobě nestabilní. A přijatelná jistota stability pak zoufale chybí těm, kteří by o ni stáli v jakékoli podobě, třeba i bez vidiny vzestupné kariéry. Střídání zaměstnání, jež je pro jedny možností hledat a využívat neustále nové příležitosti, představuje pro jiné existenční nutnost. Občas se stane, že jde o obojí současně.

Zaměstnavatelské instituce dnes rády využívají krátkodobějších a flexibilních pracovních smluv či dohod – zdaleka nejen u profesionálních fotbalistů. Navíc jsou i menší lokální zaměstnavatelé ve svých plánech často závislí na okolnostech, které nejenže nemohou nijak ovlivnit, ale ani rozumně předvídat: od kursových pohybů na světových burzách či ekonomických krizí na druhém konci světa přes nové druhy globální konkurence s levnější pracovní silou, se stejným výrobkem a se schopností vyhnout se právnímu postihu za plagiátorství, po politická rozhodnutí o celních či daňových sazbách na úrovni států, Evropské unie nebo Světové obchodní organizace. Přeshraniční pohyb lidí a kapitálu je dnes součástí běžné zkuše-

nosti každého z nás. Připomenou nám to už skryté osudy jogurtu, který si dáváme ráno k snídani: vyrobeného možná sice v Českých Budějovicích, ale podle francouzského receptu, na lince dovezené z Itálie a obsluhované korejskými a ukrajinskými dělnicemi, v obalu importovaném z Rakouska tureckým řidičem kamionu a koupeného u arménského obchodníka ve vedlejší ulici nebo od slovenské prodavačky v britském řetězci Tesco.

A pokud jde o loajalitu a pohyb kapitálu: i Emirates již změnily klienta a vyzývají nás dnes k letu na dresech Arsenalu, nejvýznamnějšího londýnského rivala Chelsea.

Pohyb současného světa a v současném světě má zkrátka mnoho podob, rovin a trajektorií. My jsme se v tomto čísle zaměřili zejména – i když ne výhradně – na příklady přeshraniční migrace osob, zejména na způsoby hledání příležitostí v novém prostředí, na způsoby, jakými se v něm migranti zabydlují a jimiž zároveň často udržují vztah k místům svého původu. Zůstat ve styku s prostředím, odkud migranti odešli, se dnes zdá být snazší než dříve, kdy byli odkázáni na krajanské spolky, udržování starých zvyků, stavbu pomníků a občasná dopisy. V době internetu, levných telefonních linek, satelitních televizí a snadných peněžních transferů malých částek je vazba s původním domovem bezprostřednější: migranti mohou například nejen pravidelně podporovat své příbuzné doma, mohou zároveň sledovat a prožívat jejich každodenní radosti a strasti, stejně jako aktuální vývoj politické situace v domovské zemi nebo výsledky oblíbeného fotbalového klubu.

Sociologická a antropologická literatura mluví v této souvislosti o transnacionalismu coby formě existence v nových podmínkách. Transnacionalismus se projevuje mnoha způsoby a některé z nich nám připomíná i případ Didiera Drogy. Třebaže od pěti let žije s jednou tříletou přestávkou v Evropě, stále je reprezentantem Pobřeží slonoviny. Transnacionální povahu pak dostává i fanouškovství: Chelsea má příznivce (a odpůrce) po celém světě, kteří snadno přenesou svou náklonnost (či odpor) i na reprezentaci Pobřeží slonoviny, nehraje-li právě proti jejich národnímu výběru. Pokud Drogyba přestoupí do dalšího klubu, tato konfigurace přízně a nepřízně se zase o něco posune.

Globální fanouškovské obce jsou jedním z příkladů tzv. nových kmenů, o nichž mluví Michel Maffesoli. Nové kmeny se formují *ad hoc*: to znamená, že nevyžadují trvalou a dlouhou společnou zkušenost zúčastněných, jejich vzájemnou znalost. Přesto však jsou založeny na intenzivním pocitu sounáležitosti. Ačkoliv je relativně snadné do nich vstoupit a zase z nich vystoupit, jejich základem je silné emocionální pouto, třebaže spíše epizodicky projevované. Jejich konzumní povaha spočívá v identifikaci se symboly, které se na trhu symbolických statků zpravidla nabízejí v konkurenci s jinými. Tyto symboly jsou relativně snadno dostupné – mimo jiné skrze média – a identifikace s nimi je spíše záležitostí volby nežli sociální či jiné podmíněnosti. Nové kmeny tak mají mimo jiné tendenci stírat jinak významné rozdíly mezi svými členy: třídní, generační, genderové, ale i etnické, národní, náboženské atd. Představují formy společenství, jež svou povahou dobře vyhovují rozpohybovanému světu současnosti.

Obrázek Didiera Drogy je symbolickou reprezentací takového světa – světa, v němž se prosazují nové podoby nomádství coby účinná podmínka úspěchu a moci na jedné straně a podmínka přežití a sociálně-ekonomické integrace na straně druhé. Světa, jenž podle Zygmunta Baumana přichází po době klasické modernity, kdy stejným cílům nejlépe vyhovovala teritoriální usazenost, trvalá přítomnost na jednom a téžme místě – době, kdy pas byl více stvrzením státní příslušnosti nežli cestovním nástrojem. Baumanův pohled však nemá navo-

zovat dojem lineárního historického vývoje od usazenosti k nomádství. Naopak připomíná, že nomádství není novou dějinnou zkušeností – jen se znovu výrazněji objevuje na scéně ve svébytných podobách, jako imperativ přizpůsobení se historicky novým životním podmínkám.

Baumanův postřeh je třeba chápat obezřetně přinejmenším ve dvou ohledech. Za prvé soudobé nomádství se bezprostředně netýká zdaleka všech, stejně jako se netýkalo všech v době římského osídlování kolonizovaných území, v době stěhování národů a masových exodů, či za života Ecova vypravěče Adsona v první polovině 14. století. Nicméně stává se i součástí běžné zkušenosti usazených, a to skrze každodenní kontakty s novodobými nomády, skrze závislost na nich a obavy z nich, skrze naděje či obavy, že i dnes usazení se jednou mohou nomády stát. Za druhé samozřejmě i klasická modernita zná migrační vlny, přeshraniční pohyb lidí i kapitálu. Jde o to, že tento pohyb má stále méně charakter hledání nového domova, nové usazenosti – a častěji nabývá povahy permanentního stavu a ústí v prostorové rozložení občanské, kulturní a mentální existence, v život na více místech zároveň.

Didier Drogba je reprezentantem i mnoha z těch, kteří dnes – stejně jako kdysi on – opouštějí Pobřeží slonoviny, aby přišli do bohatších částí světa, s vidinou většího štěstí a důstojnějšího života, třebaže bez naděje, že kdy dosáhnou jeho postavení. Pro řadu z nich se pouť za novým domovem pravděpodobně změní v trvalou dočasnost. Přiřadí se k těm, kteří pro usazené domácí a pro privilegovanější nomády, o nichž mluví Bauman a kteří jsou doma všude, představují výzvu, jež vůbec není triviální a nelze ji odbýt pouze morálním apelem na otevřenost a toleranci. Žádná společnost se neobejde bez morálních a mravních kritérií, jež rozlišují lidi na dobré a špatné, přizpůsobivé a nepřizpůsobivé, potřebné a nepotřebné, loajální a nebezpečné. Háček je v tom, že je-li jednou někdo identifikován jako cizinec, nabývá tento druh občanské obezřetnosti v jeho případě zvláštní intenzity: očekává se od něj více než od těch, které považujeme za domácí, aby permanentně osvědčoval přizpůsobivost a loajalitu. Úchylnka, která domácím projde, je v jeho případě alarmující. I novodobí nomádi tak staví prostředí, v němž se pohybují, před dilema, jež zaznamenal Adson (sám mnišský nomád mezi kláštery) ve svém pozorování tuláků Evropy 14. století: dojdou v něm občanského respektu a uznání coby zruční řemeslníci svého oboru (jako jejich krajan Drogba), anebo pro něj zůstanou spíše podvodníky, šejdíři, trhany a otrhanci, lidmi zneužívajícími důvěry jiných? Problém není ani tak ve zvýšených nárocích a očekávání prostředí, do kterého se dostanou, jako spíše v tom, že ať se snaží, jak se snaží, svůj obraz v očích domácích nemají nikdy bezezbytku ve svých rukou.